

ΤΟ «ΝΟΜΙΜΟ», ΤΟ «ΗΘΙΚΟ» ΚΑΙ Η ΠΡΟΑΙΡΕΣΗ

Δημήτρης Κ. Μπάκας

Όταν λέμε «ηθική», κατά κανόνα, εννοούμε τη **συνείδηση χρέους**, όπως εμφορείται, την αισθάνεται και την τηρεί άγρυπνα, μια αναπτυσσόμενη ανθρώπινη **προσωπικότητα** με αναπτυσσόμενο **ηθικό φρόνημα**. Μία ανθρώπινη ηθική στάση ζωής **αυτόνομη**, η οποία δεν έχει ανάγκη από εξωτερικά ερείσματα ή την αναγνώριση άλλων, αλλά το **κύρος της αναδύεται** από την προσωπική **βούληση και προαίρεση**. Ένα είδος **ιερότητας** που χαρακτηρίζει τον άνθρωπο ως **πρόσωπο**.

Τη **νομιμότητα** θεωρούμε ως προς τους κανόνες του καλούμενου θετού **Δικαίου** και δεν την ταυτίζουμε με τη **δικαιοσύνη**, η οποία ως **αρετή** ανήκει στη σφαίρα της **ηθικής**.

Το **έθιμο** είναι η πρώτη ιστορικά πειθαρχημένη μορφή Κοινωνίας με κανόνες ζωής. Ένας **κώδικας ζωής** που δεν είναι υποχρεωτικά μόνο γραπτός, αλλά και προφορικός. Τη ρυθμιστική κλειδα κρατούν κάποιες **σεβάσιμες Προσωπικότητες**, όπως ιερείς, άρχοντες, διδάσκαλοι κλπ. που δίνουν τη σωστή πάντα ερμηνεία και το πλήθος **υπακούει** και υποχρεωτικά τους **τηρεί**. Μέσα στο **έθιμο** είναι συσσωρευμένη μία **ανθρώπινη εμπειρία που λατρεύεται ως σοφία** και διδάσκεται στα παιδιά μας. **Κανείς δεν είναι ελεύθερος να τα παραδεχτεί ή όχι**. Συνήθως, **το κοινωνικό σύνολο αγρυπνάει και με τις κυρώσεις του επιβάλλοντας την παράδοση από γενεά σε γενεά**.

Ένα δεύτερο στάδιο συνιστούν οι **θετοί κανόνες που κατά κανόνα είναι γραπτοί κανόνες Δικαίου**, που επιβάλλονται από Προσωπικότητες της **Πολιτικής**. Καθορίζονται και διατυπώνονται με **σαφήνεια**, έτσι ώστε οι επιτρεπόμενες πράξεις ή παραλείψεις να διαχωρίζονται από τις απαγορευμένες. Εδώ, πλέον, υπάρχει μια **δέσμευση** του ατόμου μέσα στο σύνολο, αλλά ταυτόχρονα **μεγαλώνει και η ελευθερία του**, καθόσον γνωρίζοντας τις δεσμεύσεις κινείται πιο ελεύθερα εκεί και πέρα. Με το Δίκαιο δεν καθορίζονται μόνον οι δεσμεύσεις αλλά και τα **δικαιώματα των μελών της κοινωνίας**. **Απελευθερώνεται ο άνθρωπος**, ως ηθική **προσωπικότητα** τόσο περισσότερο όσο καθορίζονται με καλύτερη σαφήνεια οι **υποχρεώσεις ως προς το σύνολο**.

Το Δίκαιο αρχίζει να υπάρχει μαζί με την πολιτικά οργανωμένη κοινωνία. **Εδώ ακριβώς αποδεικνύεται η τεράστια σημασία, αλλά και η αδυναμία του Δικαίου! Η δύναμή του, αφού είναι το άλλο πρόσωπο της Πολιτείας. Από την Πολιτεία αρύεται και ασκεί την ισχύ του εξαναγκασμού. Όταν η Πολιτεία καταρρέει τότε και το Δίκαιο καταλύεται**.

Η Τρίτη βαθμίδα, το **ηθικό φρόνημα** δεν περιορίζεται στην επιφάνεια των πράξεων και των παραλείψεων, αλλά εισχωρεί σε πολύ μεγάλο βάθος, φθάνοντας έως την **προαίρεση**. Γι' αυτό και όταν αποσυντεθεί η Πολιτεία αυτό εξακολουθεί να ορίζει προστακτικά τη **βούληση**, καθόσον δεν αναφέρεται αποκλειστικά στις πράξεις ή παραλείψεις μας, αλλά **αγκαλιάζει ολόκληρη τη ζωή μας**.

Η Πολιτεία **καταναγκάζει** με το Δίκαιο, η Ηθική **μάς υποχρεώνει εσωτερικά**. Η ποινή είναι έννοια δικαίου. Στη σφαίρα της Ηθικής **δεν υπάρχει θέση για τιμωρία**. Η Ηθική δεν απαιτεί εξαναγκασμό, ενώ όταν ο εξαναγκασμός αφαιρεθεί από το δίκαιο τότε το **δίκαιο δεν συνιστά αξία!**

Αφού διατυπώνονται κανόνες Δικαίου υπάρχει ο κίνδυνος **φορμαλισμού (τυποποίησης)**. Τότε δημιουργείται μια σχετική **ακαμψία** και δεν είναι δυνατόν να εκφραστεί όλος ο παλμός τις ανθρώπινης ζωής σε κάθε λεπτομέρειά της. Η ζωή είναι τόσο πλούσια που δεν μπορούν να καθιερωθούν κανόνες για όλες τις περιπτώσεις, γι' αυτό ο νομοθέτης δεν είναι δυνατόν να τις προβλέψει όλες. Ορθά ο Αριστοτέλης είχε προβλέψει την περίφημη έννοια της **«επιείκειας»**. **Ήτοι ο δικαστής οφείλει να αποβλέπει στο πνεύμα του νόμου και όχι απλά στο γράμμα**. Εδώ, όμως, μπορεί να συμβεί το αντίθετο, η **αδικία**. Εμπιστευόμαστε τα πάντα στα δικαστικά όργανα, τα οποία εκφράζουν αυθεντικά το πνεύμα του Νόμου, αλλά, ίσως, **απομακρυνόμαστε από την ουσία της λεπτομέρειας!**

Οι **περιοχές θετού Δικαίου και Ηθικής συναντώνται αλλά δεν ταυτίζονται**. Είναι διαφορετικό πράγμα η **«νομιμότητα»** μιας πράξεως και άλλο η **«ηθικότητά»** της. Έχουν διαφορετικά σχήματα: Το Δίκαιο είναι ως εάν ένα **πολύγωνο** εγγεγραμμένο σε κύκλο. Όσο και εάν πολλαπλασιαστούν οι πλευρές του το περίγραμμα του πολυγώνου **δεν θα ταυτιστεί** ποτέ με τον κύκλο! **Η Ηθική πάντα υπερβαίνει το Δίκαιο**. Το Δίκαιο είναι μικρότερο πάντα σε επιφάνεια αλλά και σε βάθος πιο ρηχό από την Ηθική.

Ήτοι, το Δίκαιο απαιτεί πάντα πιο λίγα και τιμωρεί επίσης πιο λίγα. **Η Ηθική παραγγέλλει πολλά, δεν τιμωρεί τίποτα**. Τα απαιτούμενα από τους κανόνες Δικαίου αποτελούν έναν τομέα από τα όσα παραγγέλλει το **ηθικό φρόνημα**. Αλλά και πέρα από τα προσδοκώμενα από μια αγαθή διάθεση υπάρχουν και εκείνα που χαρακτηρίζουμε ως **θαυμαστά**. Τα μεγάλα ηθικά αθλήματα που παραγγέλλονται δεν προσδοκούνται, γι' αυτό προκαλούν απέραντο θαυμασμό, ως **πράξεις θυσίας!**

Το δίκαιο παραμένει στην επιφάνεια και φροντίζει να ρυθμίζονται οι συλλογικές σχέσεις διαχωρίζοντας σε ποια επιτρέπονται και ποια απαγορεύονται, αφήνοντας περιθώρια. Οι πράξεις στη σφαίρα της ηθικής παρουσιάζουν μεγάλη κλίμακα διαβάθμισης. Τα πάντα περνάνε από διαρκείς αξιολογήσεις. Η Ηθική δεν είναι απλά: ναι-όχι. Δέχεται αποχρώσεις, προσδοκώμενα, θαυμαστά και από το άλλο μέρος ανεκτά, κολάσιμα και αποτρόπαια.. Πάντα, όμως, μέσα σε ένα φως ελευθερίας!

Εάν το Δίκαιο ταυτιζόταν με την Ηθική και δεν υπήρχαν στις σχέσεις τους ρήγματα και αποκλίσεις, το Δίκαιο δε θα είχε τη δύναμη να ανανεωθεί. Ανανεώνεται αναπνέοντας το οξυγόνο από την ανεξάντλητη πηγή του ήθους, από που αναδύεται το ανθρώπινο ζωοποιό πνεύμα. Το δίκαιο πρέπει να παρακολουθεί τις μεταβολές του πνεύματος και να αναπροσαρμόζεται. Ακριβώς γι' αυτό και η Παιδεία οφείλει πάντα να εναρμονίζει τις πολιτικές, οικονομικές και πνευματικές ανάγκες-αξίες, οι οποίες είναι ζωντανές και εξελίσσονται διαρκώς. Τότε αναδύεται η ηθική συνείδηση και ο άνθρωπος ως ανθρώπινο είδος εξελίσσεται ομαλά και ανοδικά.

Το Δίκαιο συνιστά τον χρυσό μέσο ανέλιξης της προσωπικότητας κάθε ανθρώπου. Είναι ο σκελετός επάνω στον οποίο δομείται το προσωπικό είναι μας. Το Δίκαιο περιορίζεται στα ελάχιστα όρια των υποχρεώσεών μας και δεν επιτρέπεται να περιέχει αρχές και κανόνες που βρίσκονται σε δυσαρμονία προς την ηθική συνείδηση των ανθρώπων, των οποίων ρυθμίζει τις σχέσεις τους μεταξύ τους. Ήτοι κάθε πρόοδος της ηθικής συνείδησης λαμβάνει χώρα κατ' ανάγκη μέσα από δίκαιο.

Σε ένα « Νόμο » που έχει αποχωρισθεί από τον «μητρικό του κόλπο», την Ηθική συνείδηση το Δίκαιο καθίσταται νεκρός τύπος και συνήθως αδικία. Τότε μεγάλοι αναμορφωτές ξεσηκώνονται για να του ξαναδώσουν πνοή «ζωής», αγνότητα και αλήθεια. Ας μη ξεχνάμε τα λόγια του Θεανθρώπου, που ήλθε στον κόσμο μας για να «συμπληρώσει» στο Νόμο, γιατί είχε σχήμα αδειανό, χωρίς νόημα και ουσία, χωρίς ελευθερία! Λέγει ο Χριστός: «Ο νόμος σας λέγει να μη σκοτώνετε. Εγώ σας λέγω ούτε καν να βρίζετε!» Γιατί βρίζοντας μπορεί να μη φθάσουμε στον φόνο, αλλά θα έχουμε μισήσει. «Ο νόμος σου λέγει ότι μπορείς να ορκισθείς, αλλά να τηρείς τον όρκο σου. Εγώ σου λέγω να μην ορκίζεσαι καθόλου, αλλά να λες ναι-όχι»!

Η Ηθική παραγγέλλει τα αδύνατα! Θέλει να τα κάνει εφικτά! Γιατί η αρετή είναι άθλος, ελευθερίας και ευθύνης, ήτοι κάνει πραγματικότητα το αδύνατον. Και πάλι ο Ιησούς παραγγέλλει: «Ο νόμος λέγει να αγαπάς τους φίλους σου και τους ομοεθνείς σου. Εγώ σας ζητώ το παραπάνω: να αγαπάτε τους εχθρούς σας»!

Αυτό, το δύσκολο, το σχεδόν αδύνατο που καθίσταται δυνατό, δεν μπορεί να το ζητήσει κανένας κανόνας Δικαίου από τον άνθρωπο. Αυτό τελείται ως πράξη, όταν απαγκιστρώνεται από το Δίκαιο! Τότε που ξεπερνάει τα όρια του νόμιμου και ζει πλέον στο χώρο του Ηθικού Φρονήματος. Το επίπεδο αυτό της Ηθικής, ο κάθε άνθρωπος κατακτά τον υπέρτατο βαθμό προσωπικής ελευθερίας! Κυριαρχεί η προαίρεση, ως φλόγα ψυχής! Η στερή βούληση που ερείδεται στα ιερά «πιστεύω», τα οποία αναδύονται από την αρμονία της αλήθειας, του ωραίου και του αγαθού.

Ο χρόνος δεν αγγίζει τότε τον Άνθρωπο. Δεν συνταξιοδοτείται ούτε αποστρατεύεται. Δεν καταθέτει την ατομική του φαρέτρα και τον ηθικό εξοπλισμό που έχει αποκτήσει. Υπερβαίνει τα προσωπικά συμφέροντα και αφιερώνεται στην αυθεντική προσφορά. Τότε προσφέρει και χαίρεται! Δεν υπάρχουν όρια και περιορισμοί υποχρεώσεων και δικαιωμάτων. Τα πάντα είναι διαθέσιμα σε απώτερους κοινωνικούς σκοπούς! Προσφορά στο όλο και προπαντός στο καλό της Πατρίδας. Προσφέρει μέχρι θυσίας και ζει μεστή ζωή. Τότε αγαπά αληθινά όλους τους συνανθρώπους του!

Κάθε ικμάδα του διατίθεται για κοινούς εμμενείς σκοπούς: Ως γονέας δίνει τα πάντα στους απογόνους του και προπαντός ως παιδαγωγός το παράδειγμά του. Ως δάσκαλος, και πάλι, με παράδειγμά του διδάσκει και καθίσταται διδάχος! Τότε εισπράττει την ύπατη ηθική αμοιβή να βλέπει τους μαθητές να γίνονται καλύτεροι από τον ίδιο! Ως δημιουργός δημιουργεί αιώνια συμβολικά πρότυπα! Ως πολιτικός διαθέτει όλες τις ψυχικές του δυνάμεις του για το κοινωνικό καλό και με το παράδειγμά του κάνει καλύτερους πολίτες! Ως στρατιώτης προσφέρει όλο του το είναι στην Πατρίδα του, χωρίς κανένα αντάλλαγμα!!!

Τότε ζει πραγματικά την ελευθερία του, γιατί ο ίδιος, χωρίς εξαναγκασμούς, διαθέτει την όλη ζωτική του δύναμη. Τότε νοιώθει το ύπατο νόημα και την άρρητη πλήρωση της ζωής του!

Όλβιοι όσοι διψούν για ζωή μέχρι την τελευταία τους στιγμή!

Δημήτρης Κ. Μπάκας

26 Μαΐου 2021